

Bálint Angelika – Győri Anna

A tiszazugi arzényilkosságok reprezentációi

*Szeretem a tápláló s gyilkos arzén-t,
mert vézna arcunk tőle gömbölyül
és éltető rózsás lehelletére
az élet és a halál leng körül.*
(Kosztolányi Dezső: Mérges litániája)

Sokan sokféleképpen bemutatták már a tiszazugi arzén „gyógyító” hatását, a szociológustól a politikusig mindenki magyarázatot követelt erre a különös jelenségre, amely alapjaiban véve rendítette meg az emberiségbe és a „magyar parasztba” vetett hitet. Ebbe a diskurzusba kapcsolódott be a szépirodalom és a szociográfia is. E két műfaj a reprezentációk szempontjából az egyik legfontosabb fórumot jelentette, a sajtó mellett ugyanis ezeken keresztül lehetett a legszélesebb olvasóközönséget megszólítani. A nagybetűs értelemben vett Írótól elvárták, hogy a magyarázat mellett értelmet is adjon a történeteknek, ne csupán egy aktuális tanítással szolgáljon, hanem segítsen a traumát követő gyázmunka során is. A népi írók pedig éppen az 1920–30-as években váltak a magyar falu legszakavatottabb kutatóivá. A szépirodalmi művek megjelenése mellett a szociográfiák is jelzik, hogy a tiszazugi mérgezések iránti élénk érdeklődés, a botrány által okozott szenzáció nem ért véget az arzénes perek lezárásával, a bűnösök elítélésével.

1. Szépirodalmi művek

A szépirodalom nemcsak a korabeli köztudatot befolyásolta, hanem meghatározó szerepe volt a tiszazugi arzényilkosságot körüllegő mítosz életben tartásában is. Az azonnali reflexiók mellett ugyanis az „utótörténetek” szinte ugyanolyan jelentőséggel bírnak. A két világháború között született ugyan a legtöbb ezzel kapcsolatos irodalmi alkotás, de még 1945 után is felütötte fejét a probléma, sőt a rendszerváltást követően megjelenő írásokról is tudunk. Ezek vagy belesimultak az adott kor diskurzusainak fősodrába – népi-urbánus vita, a földreform kérdése stb. –, vagy Tiszazug apópióján erős társadalomkritikát fogalmaztak meg. Jelentőségüket növeli, hogy az irodalmi élet kimagasló és népszerű képviselői – József Attila, Móricz Zsigmond, Kosáryné Réz Lola stb. – elemezték a kérdést. Az alábbiakban az irodalmi művek bemutatása és keletkezési történetük felvázolása után a közös toposzok és motívumok elemzésén keresztül kívánjuk megragadni, hogyan illeszkedtek az alkotások egy adott történelmi diskurzusba.

1.1. A művek

József Attila nevéhez fűződik a témával kapcsolatos első és kortársi reflexiónak tekinthető irodalmi mű megalkotása. Közvetlenül a botrány kitörése után, 1929. szeptember 8-án jelent meg a Toll című újság hasábjain. A címen kívül (Tiszazug) azonban más nem feltétlenül utal a vers aktualitására. Tverdota György szerint a mű jelentősége igazából József Attila személyes munkásságában és életművében érhető tetten, a költő – a gyilkosságok kirobbanását követő trauma hatására – itt egyfajta skizofrénia, lelki meghasonulás állapotába kerül: a tiszta költészet programja és a cselekvő elvű líra (a társadalmi, politikai felelősségvállalás) között őrlődik. „A Tiszazug voltaképpen kivonja az aktuális témából az állandó lényegét. Tények és állásfoglalás helyett atmoszférát teremt. Szembesíti egymással a tiszta poézist és a valóság prózáját” (Tverdola, 2006: 181).

Móricz Zsigmond „Tiszazugi méregkeverők” címmel jelentette meg rövidebb lélegzetű prózáját 1930-ban a Nyugatban, amely talán a legismertebb szövegnek számít. Móricz egyfajta oknyomozó riporterként vett részt a tárgyalásokon, és az üggyel kapcsolatos legfrissebb hírekkel látta el a Pesti Napló olvasóit. E „képzelt riportja”

mintegy összegzésnek tekinthető, amelyben – két fiktív szereplő köntösébe bújva – elkalauzol bennünket a tárgyalóterembe. A szöveg szépen beleilleszthető az 1920–30-as évek népi-urbánus vitájába, amely a két főszereplő megszólalási módjában jelentkezik bújtatott formában. Míg az első, az ősi paraszti mentalitást képviselő asszony „szól azon az édes magyar nyelven, amely olyan, mint borok közt a tokaji”, addig a városban élő már megfertőződött: „Ennek a nyelve is más. Ez már azon a kultúramérgezett nyelven beszél” (Móricz, 1930: 190–191).

Háy Gyula emigrációja során, 1934–1936 között írta meg „Tiszazug” című drámáját, amely Árva Mari történetén keresztül mutatja be a földszerzési stratégiák egyes elemeit. A mű azonban a szerző múltja miatt csupán 1945-ben jelenhetett meg először nyomtatásban, illetve az első bemutató is ez év májusára tehető.¹ A dráma aktualitását növelte, hogy a második világháború befejezésekor az ideiglenes kormány éppen a földreform előkészítésén és lebonyolításán dolgozott. Mivel az alkotásban hangsúlyos szerepet kapott a birtokviszonyok kritikája, a darab kiváló lehetőséget nyújtott a földreformmal kapcsolatos propaganda kifejtéséhez. A Nemzeti Színház épülete megsérült ugyan a háborús bombázások során, a színház társulata ennek ellenére május és szeptember között 57 alkalommal állította színpadra a művet a Magyar Színházban, majd – az épület helyreállítása után – a Nemzeti Színházban.²

Kosáryné Réz Lola a két világháború közötti irodalmi élet egyik meghatározó alakja volt. 1941-ben jelent meg a „Különös ismertetőjegye: nincs” című regénye, amely a cselédsors kérdésein túl hiteles képet rajzol az 1930-as évek magyar viszonyairól is. Juszti, a Pesten szolgáló lány példáján keresztül az író a gazdag városi polgárság világába vezet bennünket, miközben mindezt szembeállítja a parasztság nehéz helyzetével. A mű végén robban ki a tiszazugi botrány, amely viszont végig mellékszálként kezelhető, egyfajta problémamegoldást láthatunk benne, amellyel Kosáryné lekerekíti a történetet.

Saad Katalin műve született meg a legkésőbb az eddig ismert alkotások közül. Az író 1979-ben vette meg nagyrévi tanyáját férjével, Eörsi Istvánnal együtt, és a kommunizmus alatt itt írta meg „Csupaszon” címet viselő regényét, amely hosszú ideig kézirat formájában terjedt kézzől kézre. A könyv végül 1997-ben jelenhetett meg nyomtatásban. A mű alapötletét az egyik távolabbi szomszédjával folytatott beszélgetések adták. Az asszony férje rejtélyes módon hangyasavat ivott, így haláláról különös szóbeszéd kelt szárnyra a faluban. Saad ennek apropóján nyúlt az arzenyilkosság ötletéhez, de az 1960-as évekbe helyezte az eseményeket, miközben a trauma feldolgozásához keresett választ.³

Meg kell továbbá említeni, hogy a Szabad Európa Rádió későbbi munkatársának, (Győri) Mikes Imrénének is volt egy „Arzén” című regénye, ez azonban a történelemi viharai közepette elveszett, jelenleg egyetlen ismert példányról sem tudunk. A téma pedig továbbra is ott motoszkál az emberek fejében. Nemrég Patti McCracken amerikai újságíró látogatott hazánkba, hogy ihletet merítsen a mérgezésekről szóló regényéhez.⁴

1.2. A motívumok

Öt irodalmi alkotásról tudunk tehát, amely behatóbban foglalkozott a két világháború között zajló tragédiával. Mindegyik különféle magyarázatot próbált adni a történetekre, ám közös jellemzőjük, hogy ugyanazokkal az alapanyagokkal dolgoztak: azonos toposzokat és motívumokat használtak. Lynn Hunt *The Rhetoric of Revolution in France* című művében (1983) a francia forradalom retorikáját vizsgálva különböző fogalmakat – nemzet, konspiráció, nyilvánosság, közösség stb. – nézett meg, és ezeken keresztül vázolta fel a forradalom nyelvi szintjeit. Sarah Maza (1993) pedig azt elemezte, hogy a családi viszályok és egyéb privát események miként érinthetnek politikailag releváns kérdéseket, ezáltal pedig hogyan válhatnak a korabeli nyilvánosság részévé. Ehhez hasonlóan kívánunk most kiemelni néhány jellemző jegyet és motívumot, hogy segítségükkel mutassuk be, az adott kor diskurzusa miként használta fel a tiszazugi tragédiában rejlő megszólalási lehetőségeket.

1 Háy Gyula a Tanácsköztársaságban betöltött szerepe miatt a Horthy-korszak nagy részét emigrációban töltötte. 1945-ben tért vissza Magyarországra, és a Rákosi-rendszer lelkes támogatója lett, 1951-ben Kossuth-díjjal jutalmazták. Az 1956-os események során az ellenzéki írókhoz csatlakozott.

2 A *Nemzeti Színház műsorlapja*. 1945, OSZK, Színháztörténeti gyűjtemény.

3 Jenei Gyula: *Saad Katalin-interjú – Egy családregény hálójában*, <http://jenei.esolap.hu/interview/view/7> (utolsó letöltés: 2013. december 1.).

4 Lásd <http://www.stop.hu/belfold/hollywoodot-is-megihlettek-a-tiszazugi-gyilkosok/1071092/> (utolsó letöltés: 2013. december 1.).

Az evés az egyik legfontosabb motívumnak tekinthető ezekben a történetekben, amely az alapvető életfunkciók közé tartozik, és ideális esetben a közösséghez való tartozást erősíti. Saád ezt nagyon plasztikusan így fejezi ki:

„Az evés [...] megőrizte régi szertartás jellegét. Sőt, mintha az evés köre csoportosulna a parasztember minden törekvése; elsődlegesen a kosztján méri le, mire vitte, hol tart – s csak ezt követően tekint házára és ruházatára. Érthető is: fizikai köze van az asztalra kerülő ételhez” (Saád, 1997: 45).

Az arzén esetében azonban „megégetésről” beszélünk, amely kifejezés nagyon erősen tükrözi a benne rejlő kiszolgáltatottság és elidegenítés érzését. Az evés ez esetben az élet helyett a halál hírnöke lesz, az étel látványa a biztonság helyett félelmet szül. József Attila versében is ez a motívum dominál, a költő így kíván utalni a szörnyű eseményekre:

„S mit ér a vén? A kanalat
elejti, csöppent, etetik
s ha ő etet, a malacok
habos vödörstül fellökik.”

Itt tehát az öregség teljes tehetetlenségének képe bontakozik ki előttünk; az öregé, aki nemcsak a saját munkáját – a disznók etetését – nem tudja elvégezni, de közben őt magát is megetetik a szó mindkét értelmében.

Móricz pedig egy olyan eset bemutatására vállalkozik riportjában, amelyben az anya saját fiával is végez, alátámasztva azon elképzelésünket, hogy itt nem csupán az idősebbek módszeres „kivégzéséről” beszélhetünk. Érdemes hosszabban is idézni a vádlott és a bíró között lezajló – sortűzként arcunkba csapódó – párbeszédet, hiszen nagyon erősen fejezi ki a szituációban rejlő morbiditást:

„– Látott maga fecskét, hogy eteti a fiát? No, látott?
– Láttam.
– Látta, hogy eteti őket? Feleljen, látta?
– Láttam.
– Hát tehenet látott, mikor ellik?
– Láttam.
– Látta, hogy megnyalja, hogy félti. Látta?
– Láttam.
– Hát kutyát látott, ha bedobják a kölykét a vízbe, utána megy és élete veszélyeztetésével kimentí, igaz?
– Igaz.
– Amit maga a vizsgálóbíró előtt mondott: igaz? [...]
– Igaz. [...]
– Már kész volt az ebéd, mikor a bábaasszony jött?
– Kész.
– Várta?
– Vártam.
– Maga adta be a fiának?
– Úgyis be akartam adni a fiamnak. [...]
– Nem gondolt rá, hogy a maga édes gyermeke?
– Nagyon is gondoltam rá.
– Akkor hogy tudta megtenni?
– Még magamat is képes lettem volna.

- Anya léttére?!...
- Amit maga a vizsgálóbíró úr előtt mondott: igaz?...
- Elkeseredettségébe sokat megtesz az ember.
- Mikor az orvost hívatta, már benne volt a mérge a fiában?
- Benne” (Móricz, 1930: 195–196).

Az öreg és a gyermek feleslegessé válásán túl a mérgezések háttérében a férjtől való undorodás toposza is megjelenik. Mari ezért készít különleges kávét újdonsült férjének, illetve Terka is emiatt szabadul meg Tatár Mihálytól a „Csupaszon”ban:

„Utáltam, ahogy odaült az asztalhoz. Ahogy a levest szűrcsölte. Ahogy habzsolt, zabált. Utáltam az öltözködését. Ahogy kinézett. Ahogy levetette magáról és széthajigálta a földön a ruhadarabjait. És a szagot, ami áradt belőle. A lehelete is undorító volt” (Saád, 1997: 83).

Saját sógorát sem tűri meg a házában, annyira elege lesz a férfiakból, hogy csupán egyedül kíván élni. Míg a férfiak szinte semmit sem tehettek a halálesetek ellen, addig a nők körében nyílt titokként terjedt az enivalóba rakott fehér por használata. Háy drámájában nagyon érzékletesen mutatja be, ahogy a főszereplő, Árva Mari és mostohalánya, Zsófi napokig nem nyúl ételhez, attól rettegve, hogy a másik meg akarja mérgezni őt. Szinte már szenvednek az éhségtől, és az alma jelenti egyetlen táplálékukat.

A „megétetés” a falu és a család közösségébe való tartozás helyett a teljes megsemmisítést idézi elő. Eközben az arzén használata egyfajta beavatási rítusnak is tekinthető, amellyel a szűkebb (asszony)közösségbe való tartozást erősítették meg. Móricz szövege is megemlíti, hogy a falu asszonyainak nagy része aktívan részt vett a mérgezések lebonyolításában, hiszen a boszorkány így átkozódott az első kihallgatását követően: „Ha megrázom az abroszt, a fél falu belekerül” (Móricz, 1930: 194). A leghatásosabban azonban Háy drámája fejezi ki ezt az összetartozást, ahol a feleségek egyazon földszerzési stratégiát követnek: hozzámennek egy módosabb gazdához, majd néhány év után megszabadulnak tőle, megkaparintva a földjét. Mikor Mari kérdőre vonja anyját, hogy tudott-e erről, Árvané így felel: „No, nem egészen. Úgy, ahogy most tudom, úgy még nem tudtam. De egy kicsit mégis. Egy kicsit minden asszony tudja a faluban” (Háy, 1954: 157). Mari végül úgy dönt, hogy ő is idomul a szokásokhoz:

„Voltam a városban, sokáig. Most már a faluban maradok. Most már olyan akarok lenni, amilyenek a faluban lenni kell annak, aki tartja magát valamire, aki vinni akarja valamire, olyan akarok lenni, nem másmilyen. Amilyenek nálunk itthon lenni kell, olyannak akarok lenni, nem másmilyen” (Háy, 1954: 158).

A közösség ennek ellenére kiveti majd magából a lányt, hiszen Mari – a „városi tempót” eltanulva – nem akar áldozatot hozni a többiekért: hites urával nem kíván együtt élni, hanem az esküvő másnapján megszabadul tőle, feltárva ezzel titkukat. A Csupaszonban pedig Etelka néni hangsúlyozza a női összefogás szerepét, miközben arról értekezik, hogy a felelősség nem egyedül a nagyanyját, a bábát terheli. Az asszonyok között ugyanis hatalmas szolidaritás- és összetartozás-érzés lehetett, ha ennyi ideig sikerült titokban tartaniuk a por létét.

Árva Mari tehát cselédként szolgált, így alakjában már megtalálhatóak a következő nagy kérdéskör egyes elemei – a falu és a város ellentéte –, ám Háy művében más szempontból is körbejárja ezt az ellentétpárt. A drámaíró nem nevezi meg az adott települést, mindössze egy olyan Faluként utal rá, amelyet a teljes elszigeteltség jellemez. A folyó ugyanis elzárja a külvilágtól, a birtokviszonyokban pedig ugyanaz a bezártság érvényesül: a parasztok törpebirtokait bekerítik a nagybirtokok. A falu társadalmát vizsgálva különböző státusú személyekkel találkozhatunk. Vannak, akik világeletemben itt éltek, illetve léteznek átmeneti személyek – Árva Marihoz hasonlóan –, akiket egy pillanatra

elcsábított a város bódító illata. Teljes idegenként és kívülállóként azonban a tanítóné alakja jelenik meg, aki egyfajta romantikus bájjal ruhazza fel a paraszti világot, de tökéletesen soha nem értheti meg. Móricz Zsigmond novellájában szintén a vidéket körbelengő rózsaszín ködöt tapossa sárba: „... a magyar falu világaról rántja le a leplet a tárgyalás” (Móricz, 1930: 189). Móricznál a népi-urbánus ellentét – ahogyan már korábban is említettem – a főszereplők jellemében és beszédmódjában mutatkozik meg, az író pedig így összegzi a kérdést:

„Ide kerül egy magyar falu, ha leveszi róla kezét az állam, a társadalom. Ide sülyed, ide zuhan az értelmes, a nagyszerű kálvinista magyar, éppen értelmessége és józansága miatt, ha nem fogja össze a nemzeti cél izzó lelkesedése” (Móricz, 1930: 198).

Ennél sokkal finomabban árnyalja a témát Kosáryné regénye. A cselédsorsra kárhóztatott Juszti példáján keresztül mutatja be egy tisztet, tanulni vágyó, de lehetőségek nélküli lány tragédiáját, akinek élete a mű végére – a tiszazugi ügy kirobbanása után – mégiscsak paraszti idillbe illően végződik. A szörnyűségek ellenére mégis létezhet egy-egy személy életében a paraszti romlatlanság állapota, csak éppen nem egy teljes társadalmi réteg esetében, ahogyan korábban a közgondolkodás tartotta.

A faluhoz kötődően nagyon fontos pontként jelentkezik továbbá a föld, a tulajdonlás és a szegénység kérdése is. Móricz az emberi hibákon – betegség, részegesség, gorombaság, rokkantság stb. – túl a vidékieket sújtó iszonyatos szegénységet, a rossz gazdasági helyzetet és adottságokat kárhóztatja: „Elment a gazdagság, – itt maradt a rettenetes nyomor” (Móricz, 1930: 197). Érdekes azonban ismét Háyt idézni, hiszen az ő művében – a földreform kérdéséhez kapcsolódva – hatványozottan mutatkozik meg a téma jelentősége. Rozi teszi fel Marinak a kérdést, amely szinte szíven üti a lányt: „Hogy éltek ti itten, beékelődve nagyurak birtokai közé? Mint egy várban, amit az ellenség ostromol. Csuda, hogy föl nem faljátok egymást” (Háy, 1954: 198). Háy szerint a földéhség lehet az itt lezajló jelenségekre a legmegfelelőbb magyarázat, az „enyém-tié” állapotból fakadó éhség kényszeríti rá az embereket arra, hogy az ételbe csepegtetett méreggel gyilkoljanak. Ennek megszüntetéséhez természetesen földreformra lenne szükség. Saád könyvében elvileg megszűnik a tulajdonjog és a föld problematikája, hiszen a téveszben közös kezelésben vannak a dolgok. Tatár Mihály esete viszont jól ábrázolja, hogy a földszerzésbe fektetett energiát a parasztember a szocializmus időszakában a kényelmes és mutatós ház létrehozására fordította. Nemcsak ez az állandó éhség marad azonban meg, hanem a kapcsolatokban rejlő traumák is továbböröklődnek. Hiába dolgozik Terkéért a férje, hiába kap meg mindent, amire szüksége van, a nőben felgyülemelő undor ismét a hangyasav használatában teljesedik ki.

Ki volt mégis az egyetlen szereplő, aki ebből az egészből profitált? A bába, aki naponta háromszor habzsolt magába húst, amit a szegény paraszt csak disznóöléskor engedhetett meg magának (Móricz, 1930). Az ő alakja – a József Attilától származó vers kivételével – mindegyik műben megjelenik, és „véresfogú keleti bálványhoz” (Móricz, 1930: 197) hasonlítják, aki élet-halál ura Tiszazugban. Háy drámájában a boszorkányság motívuma kapcsolódik hozzá, sőt a boszorkánytánc is megjelenik, hogy még egyszer felhívja a néző/olvasó figyelmét a párhuzamra, ha netalán lankadó figyelme átsiklott volna a tények felett. Képesné mindenhatóságáról árulkodik továbbá, hogy a nyomorék Zsófi is ezt az utat tartja az egyetlen kitörési lehetőségnek: „Bába akarok lenni, hogy úr legyek a halálon” (Háy, 1954: 188). Kosáryné könyvében – a már elmondottakból adódóan – kevésbé hangsúlyos szerepe van, csupán áttételesen jelenik meg. Az unokájával, Lidivel áll össze Juszti apja, akit végül közösen meg is mérgeznek. Ezzel szemben a Móricz által bemutatott tárgyaláson az ő boszorkányalakja körül forog a történet. A bába ekkor már halott a megivott marólúg miatt, így – mivel nem védekezhet – könnyen ráhúzható a bűnbak szerepe. Az asszonyok azzal vádolják, hogy ő adta be a betegeknek az arzént, és így akarta megkaparintani a vagyonukat: „Pályázott az én házamra és mindig csak azt mondta: »mit kínlódsz velem«” (Móricz, 1930: 193). Sokkal árnyaltabb képet kapunk azonban róla Saád regényében, ahol az 50 év távollét után hazaköltöző unoka beszél a bábáról. Kicsit mintha menteni és megérteni próbálná őt, miközben egész életében vezekelni akar az anyja és a nagyanyja által elkövetett bűnökért: hét fiút vett magához a menhelyről, majd nevelt fel becsülettel. Arról viszont Etelka végig meg van győződve, hogy nem az ő felmenői az egyetlenek, akik a szörnyű titok birtokában voltak. A vizsgálatoknak talán azért vetettek véget, mert a végén kiderült volna, hogy egy évszázados gyakorlatról lehetett szó. Ennek az esetnek a különlegessége azonban abban rejlik,

hogy időről-időre jelentkező gyilkosságsorozat történt, amelyben minden asszonyt ugyanakkora felelősség illet: a bűnbakképzés helyett tehát a közös felelősséggel kellene szembenézni. Ezek a nők megbánás nélkül gyilkoltak, amit Saád a rabszolgázadásokhoz hasonlít:

„Azt hiszem, ez a dolog lényege: föl akarták szabadítani magukat és egymást az asszonysorsukra ránehezedő, elviselhetetlennek érzett iga alól... Máskor és másutt is átéltek a nők hasonló kísértéseket – de másutt nem lépték át a vágyakozás határát... Csak itt, Sárréven. [...] Gyilkos volt a nagyanyám. Ez igaz. Ő volt a rabszolgázadók vezére” (Saád, 1997: 227).

Az asszonyi sors olyan kilátástalanságáról és terhéről beszél itt az író, amely évszázadok óta nehezedett a nők vállára. Tiszazugban a bába segítségével sikerült egyfajta megoldást találni erre, amely a perek lezárulása után is alternatív lehetőségként lebegett az asszonyok szeme előtt. Ötven évvel később Terka ugyanúgy a mérge használata mellett döntött.

Látható tehát, hogy az írók ugyanazokat a toposzokat és motívumokat használták fel, mégis különböző válaszokat adtak a Tiszazugban történt tragédiára. József Attila még csupán csendben figyelmeztetett, miközben Móricz egyenesen a nemzetet szólította meg. A szegénységben és a szellemi nyomorban látta a legnagyobb problémát, amelyet megfelelő állami beavatkozással és az oktatással, vagyis a parasztság felemelésével kívánt helyreigazítani. Háy Gyula a földéhséget tette mindezért felelőssé, és a Rozi szájába adott gondolatokkal állt ki a földreform mellett, amely megoldást nyújthatott volna a nagybirtokok közé préselődött törpe- és kisbirtokok problémájára. Saád pedig az évszázadok óta elnyomásban lévő asszonyok lázadását olvasta ki a történetekből, és a legfontosabb dolognak a trauma feldolgozását látta. A bába unokája is úgy kívánt szembenézni a múlttal, hogy visszament a kiindulási ponthoz, nagyanyja házához, ahol az egész mérgezés elkezdődött.

Eddig rengeteg válasz született tehát a Tiszazugban történt események értelmezésére, és valószínűleg még legalább ugyanennyi magyarázat lát majd napvilágot. Tény, hogy a köztudatban látens módon benne él a mérgezések története, amit Saád nagyon megkapóan egyfajta népmeseként ábrázol. Álljon itt tehát ez a mese a 20. századi gonosz boszorkányról, amely egyszer talán valóban egy gyerekkönyv lapjairól köszön majd vissza. És talán lesz majd valaki, aki halványan emlékszik arra, hogy a boszorkány egykor Tiszazugban élt:

„A boszorkány ott ült a beteg mellett, akit elleptek a legyek. A boszorkány leáztatta a légyölő papírt egy csésze kávéval, hogy arra szálljanak a legyek, ne a betegre. De bizony, amikor nem nézett oda, arra ment a kismacska, belefetyelte a kávé, sírni kezdett és megdöglött. A boszorkány hazament, és újabb oldatot készített. Mihelyst belefűt a legyek, kiöntötte az udvarra. A kis tarka csibe arra ment, bekapta a legyeket, és megdöglött. Másnap a boszorkány ugyanezt az oldatot a betegnek adta be, s lám, ő is máslétre szenderült. A család meggyászolta, és megkönnyebbült. A boszorkány rettenetes titok birtokába jutott” (Saád, 1997: 224).

2. Szociográfiák

Az irodalmi művek megjelenése mellett a szociográfiák is jelzik, hogy a tiszazugi mérgezések iránti élénk érdeklődés, a botrány által okozott szenzáció nem ért véget az arzénes perek lezárásával, a bűnösök elítélésével. A történetek számtalan kérdést vetettek fel a magyar társadalomban. Megfelelő válaszok hiányában a „szomorú emlékezetű” események tovább éltek a köztudatban.

Mi vezetett a tragédiához? Hogyan lehetséges, hogy a hatóságok nem észlelték idejében a mérgezéseket? Milyen motiváció állt a sorozatos gyilkosságok hátterében? Ezekre a kérdésekre a kortársak a társadalomtudomány eszközeivel is keresték a válaszokat. Az 1930-as években számos publicisztika közt két hosszabb terjedelmű és átfogó szociográfiai írás is készült, amely a tiszazugi falvakat tette meg kutatása kizárólagos tárgyává. 1935-ben két szerző, Szeibert János és Szállási Sándor az okozati viszonyok feltárása során részletes elemzést nyújtott a térségről, illetve a helyi társadalomról. 1961-ben Illés Sándor készített leírást Tiszazugról, amelyben a múlt és saját kora közötti éles különbségre helyezte a hangsúlyt. A mérgezések kapcsán felmerülő kérdésekre mindhárom szociográfia határozott válaszokat és megoldási javaslatokat kínál.

E tanulmányban arra a kérdésre keresünk választ, hogy milyen szempontok szerint közelítik meg a szerzők a fenti kérdéseket, illetve milyen módszereket alkalmaznak az okozati viszonyok feltárása során, miképp próbálják értelmezni a tiszazugi falvakról érkező megdöbbentő híreket. Kérdésfeltevéseiken keresztül megismerhetjük a magyar faluról alkotott képüket, látásmódjuk alapján műveik beilleszthetőek saját koruk politikai diskurzusába. Mind Szállási, mind Szeibert munkája a népi gondolat köré épül, így a kettő lehetőséget kínál a szerzők látásmódjának összehasonlító elemzésére. Illés Sándor művében sokkal erőteljesebben nyilvánulnak meg korának aktuálpolitikai elemei, ez esetben a mű propagandisztikus felhasználásának lehetőségeire helyezük a hangsúlyt.

2.1. Népi írók Tiszazugban

Szeibert János és Szállási Sándor a népi írók közé sorolható. Szeibert szociálpolitikus, „hivatalos” falukutatónak számít (Bíró, 2006). A budapesti egyetem közgazdaságtudományi karán doktori oklevelet szerzett, majd Berlinben, Kielben és Kölnben folytatott szociálpolitikai tanulmányokat (Markó, 2001). A Földművelésügyi Minisztérium szociális osztályának tisztviselőjeként tanulmányozta a parasztság életét, műveiben a gazdasági helyzetük mellett kulturális és társadalmi viszonyaik elemzésére is kitért. 1935-ben a Magyar Gazdák szemléjében publikálta „Elsodort falu a Tiszazugban” című tanulmányát, műve ugyanebben az évben kötet formájában is megjelent.

Szállási Sándor a Magyar Társaság Falukutató Intézet pályázati felhívására a tiszazugi térség általános elemzése mellett további négy település – Szelevény, Tizzasas, Tiszaug és Csépa – szociográfiáját is elkészítette. A felhívásban módszertani segédletként Bodor Antal kézikönyvét (1935) jelölték meg, amelyet valamennyi pályázó útmutatóként használt. Bodor a műfaji jellemzők tisztázása mellett több területre kiterjedő kérdőívet állított össze a kutatók számára, amelyben összegyűjtötte az elemzés főbb szempontjait. Az összeállítás olyan területekre is kiterjedt, mint a népességszám, a gazdaság, a személyes kapcsolatok, a családi viszonyok. Bodor „vezérfonala” olyan sugalmazó kérdésfelvetéseket tartalmaz, amelyek előre vetítik a jövőbeni kutatások várható eredményeit. A szerző számára műfaji útmutatásokkal is szolgál, megkülönbözteti egymástól a községmonográfiát és a szociográfiát. Míg az előbbi leíró jellegű és nagy hangsúlyt fektet a környezeti és történelmi tényezőkre, az utóbbi sokkal probléma-centrikusabb, a társadalom, a személyes viszonyok elemzésével valamely deviancia okát keresi, illetve megoldást kínál annak megszüntetésére. Szállásinál kimutatható Bodor hatása az elemzési kategóriák kijelölésében és a szociográfia felépítésének logikájában is, következtetései e gondolatrendszer keretein belül értelmezhetőek. Szeibert munkamódszeréről keveset tudunk, az azonban bizonyos, hogy mindkét szerző terepmunkát végzett. Szállási köszönetnyilvánításából kiderül, hogy információkért a falu vezetői mellett gazdákat és napszámosokat is felkeresett, de a velük készített interjúk nem maradtak fenn, a szerző értelmezése és összefoglalására kell hagyatkoznunk.

A szerzők az okozati viszonyok feltárása során a tiszazugi társadalom megértését célozzák. Szállási elítéli a szenzációéhes újságírókat, akik eltorzítva mutatják be az itt élő embereket:

„Az elmúlt évek szomorú tiszazugi eseményei idején a sajtó nagy része önértében sértette meg a jólelkű lakosú tiszazugi községek legnagyobb részét, hanem a féktelen parasztgyűlölettel indítatva, egyik másik író általánosító vádiratában a külföld előtt is egy egész vidék lakosságát – kivétel nélkül – emberevő szörnyetegnek bélyegezte, pedig amint alább a statisztikai adatok igazolják, a vádaknak csak elenyészően csekély része jogos” (Szállási, 1935/2011: 11).

A szerzők célja a megismerés, amelyből kiindulva feltárhatják a mérgezésekhez vezető tényezőket; a megértését a bűnmegelőzés feltételének tekintik. Bár műveikben hangsúlyozzák, hogy a tájékozatlanságból fakadó előítéleteket szeretnék eloszlatni, leírásuk – mint látni fogjuk – mégis sztereotip látásmódot tükröz, érvelésüket szubjektív feltevéseikre épülő logika mentén alakítják ki.

2.2. Bűntények és elkövetők

Mindkét műben jelentős szerepe van a mérgezések interpretálásának. Az események bemutatására az első oldalakon sor kerül, a leírással együtt a szerzők értékelik is a történeteket:

CA tiszazugi és környező falvak szociális, gazdasági és pszichológiai viszonyaira jellemzően embereket gyilkoltak, tettek el lábálól, éppoly természetszerűséggel, miként állatokat pusztítanak el. Lelkiismeretfurdalás nélkül küldték a másvilágra az idősebbkorúakat, mérgek útján igyekeztek szabadulni a terhet jelentő betegektől, rokkantaktól. A mérge embertőlő eszközehez nyúlt a bővérű parasztasszony, ha az urával nem volt megelégedve, de ugyanúgy az egész falu tudtával – az esetekről azonban egymásközt is csak suttogva beszéltek – küldhettek el a másvilágra embereket, ha a megélhetés gondjáért több vagyont, több földet és talán ezen keresztül több tekintélyt akartak maguknak szerezni” (Szeibert, 1935: 1).

Szeibert János a kegyetlenségre és az embertelenségre helyezi a hangsúlyt, amikor az elkövetőkről beszél. Motivációként a helyiek megélhetési stratégiái mellett a szexualitásnak is jelentős szerepet tulajdonít; ennek a témának a tiszazugi asszonyok bemutatásánál külön fejezetet szentel. A sorozatos gyilkosságokat meglátása szerint egy olyan normarendszer eredményezte, amelyben a mérgezés nem számít gyilkosságnak, mivel nem erőszakos cselekmény. Ez a felfogás a megélhetési kényszer jelszavával együtt lehetőséget biztosít az elkövetők számára arra, hogy felmentsék magukat a tettükkel járó felelősség alól.

Szállási szociográfiája szintén a bűntettek bemutatásával és értelmezésével kezdődik. Gondolatrendszerében ugyanígy megjelenik a fentihez hasonló érvelés, ő azonban nem tekinti homogénnek a tiszazugi térséget. Kriminológiai szempontból három falutípust különít el: az északi vidéken (Nagyrev, Tizsakürt, Cibakháza, Ó-Kécske) az arzén mellett a magzatelhajtás is problémát jelent, a délnyugati településeket (Tizsasas és Tizsaug) szintén az egykésés jellemzi. A délkeleti részen nem fordultak elő hasonló bűncselekmények, Szállási szerint ez az érintett falvak (Szelevény és Csépa) szegénységével függ össze. Az ok-okozati viszonyok azonban itt tisztázatlanok. Állítása szerint a nyomort a népességszabályozás hiánya okozza, emellett azonban azt is kifejti, hogy a helyiek annyira szegények, hogy nincs pénzük megfizetni a bába szolgáltatásait sem. Az általa felvázolt megkülönböztető jegyeknek a szerző szerint a helyiek is tudatában voltak:

„Valóban a legnagyobb szánakozással vannak a szegény szelevényiekről és csépaiakról, s egyúttal elmaradott barbároknak nevezik azokat, mert nyomorúságuk ellenére még ma is annyi gyermeknek adnak életet” (Szállási, 1935/2011: 11).

A tiszazugi falvak lakóinak egymásról alkotott véleményéről a fennmaradt falucsúfolók alapján alkothatunk képet. Csalog Zsolt erre a témára irányuló gyűjtése részben igazolni látszik Szállási leírását, azonban a szánakozást a szegénység ténye váltja ki, annak előidéző okairól nem esik szó. Csépához a „kenyeretlen” jelző társult, Szelevényről pedig még a csépaiak is úgy tartották, hogy „aki ott szegény, nagyon szegény”. Nagyrevét a

környékeliek gazdag településként tartották számon, azonban az „arzénos falu” sztereotípiája erősen kötődött hozzá (Szabó & Csalog, 1974: 166).

Szállási ítéletalkotásában is megkülönbözteti az általa felsorolt típusokat. Igaz, hogy úgy az északi, mint a déli részen követtek el súlyosabb bűnöket, „a leggonoszabb lelkiismeretre valló mérgezést azonban csak az északi falvakban vitték véghez, magzatelhajtási bűnökbe pedig főleg a délnyugati rész esett” (Szállási, 1935/2011: 11). A mérgezést sokkal súlyosabb bűncselekmények tartja, mint a magzatelhajtást, ennek ellenére a települések szintjén készített szociográfiai kifejezetten az egykézös falvakra koncentrálnak.

Szeibert nem végzett hasonló területi felosztást, ő az egész Tiszazugot tipikusan egykés vidéknek tartotta, s a mérgezéseket előidéző okok keresése közben komoly szerepet tulajdonított a magzatelhajtás gyakorlatának. Szállási a Tiszazugban elkövetett vétkek közé sorolja a faluvezetés hiányosságait is. Meglátása szerint az illetékesek nemtörődömsége ugyanolyan súlyos bűnnek számít, mint maguk a gyilkosságok.

2.3. Egyedi vagy általános?

A szerzőket módszereik, látásmódjuk a népi írókhoz kötik, így érvrendszerük is ebbe az eszmekörbe illeszthető be. A nép írók a nemzeti identitás felépítésében központi szerepet szántak a parasztságnak, ugyanakkor egyetértettek abban, hogy ehhez javítani kell életkörülményeiken, meg kell oldani az őket érintő szociális kérdéseket. A kedvezőtlen viszonyok állandósulásában hangsúlyos szerepet tulajdonítottak az ország birtokszerkezetének. Kovács Imre *A néma forradalom* című könyvében (1937) a deviáns viselkedésformákat is ehhez a problémakörhöz kapcsolja, a válsághelyzetre adott reakcióként értelmezi azokat. Szeibert és Szállási munkáiban is állandó elemként van jelen

a földhiány, a szegénység, az infrastruktúra hiánya; számsorokkal, táblázatokkal szemléltetik Tiszazug elmaradottságát. Mindkét esetben döntő szerepet tulajdonítanak a falvak világi és egyházi vezetőinek, akik nem foglalkoztak a rájuk bízott néppel, felületesen látták csak el feladataikat, elmulasztva ezáltal a megelőzés lehetőségét. Az általuk leírt állapotok azonban nem a térség sajátosságai: a népi írók által használt érvrendszerből merítenek, az ismert gondolatokat alkalmazzák az általuk leírt települések esetében is. Ebből fakadóan merül fel a kérdés, hogy mivel magyarázzák a szerzők azt a tényt, hogy mégis Tiszazug híresült el az arzénos perekről. Előfordulhat-e, hogy más falvakat is hasonló gyakorlat jellemez?

Szállási kifejti, hogy egykézés egyéb területeken is létező gyakorlat. Somogy és Tolna megyéket hozza fel példaként, érdekes módon azonban nem ejt szót az Ormánságról. Úgy véli, hogy a többi esetet azért nem kísértc hasonló botrány és felháborodás, mint a tiszazugi pereket (jelen esetben a magzatelhajtási perek sajtóvisszhangjáról van szó), mivel nem volt szükség bábára, azaz kívülálló személyre. Az asszonyok is értettek ezekhez a praktikákhoz, így titkukba a legközelebbi bizalmasukon kívül nem avattak be senkit. A magzatelhajtások – gyakoriságuk ellenére – egymástól elszigetelt esetek maradtak.

Szeibert a mérgezések kapcsán is felveti azt a lehetőséget, hogy mindez feltehetőleg a paraszti világ egészét érintő gyakorlat:

„Sokan vannak még a magyar falvak közül, ahol e falvak lejtőre vivő okai érzékeltetik hatásukat, ahol hogy hasonló esetek nem merültek fel, azt talán az egyes tényezők erőteljesebb aktivitása ellensúlyozta, vagy pedig talán miként a tiszazugi és egyéb falvakban történt a véletlen nem vezette nyomra az illetékes tényezőket” (Szeibert, 1935: 6).

A tiszazugi viszonyok ezek szerint nem egyediek, Szeibert az egyes tényezők kombinációját, a véletlent is számításba veszi. Kifejti, hogy más vidékeken is fedeznek fel gyanús eseteket, a különbség annyi, hogy azok szórványosak, míg Tiszazugban „egy egész vidék lelkületét fertőzte meg a bűn” (Szeibert, 1935: 3).

2.4. Tiszazug népe

Szeibert és Szállási a mérgezéseket előidéző okok között egyenlő súlyt tulajdonít a gazdasági körülményeknek, a társadalmi viszonyoknak és a lelki tényezőknek. A szegénység és a hierarchikus rendszer azonban nemcsak ennek a területnek a sajátja, így ha meg akarjuk érteni, miért éppen Tiszazugban történtek az arzén mérgezések, az itt élő embereket kell jobban megismernünk. A szerzők kísérletet tesznek arra, hogy leírják a „nép jellemét”. Állításaik valóság tartalma kétséges, ám jól tükrözi a falvokról az írók által kialakított gondolati sémákat.

A szociográfiákban az öregek és a gyermekek megmérgezését a fentiekben említett bünfelfogáson túl a falusi társadalom értékrendje is indokolja. Ebben a világban az emberi élet értéke a munkabíró képességével áll egyenes arányban – ezt a megállapítást azonban az összes falura érvényesnek tekintik, nem tiszazugi jellegzetességnek tartják. Szeibert kiemeli a közösség összetartó erejét, amely segítségével el tudták titkolni tetteiket a kívülállók és a hatóságok elől. Az összezárás azonban nem jelentett általános egyetértést. Egymás közti konfliktusait a közös titok nem oldotta fel, a szerző hangsúlyozza, hogy mégsem voltak hajlandók egymás ellen tanúskodni.

Mindkét műben jelentős szerepet tulajdonítanak a civilizáció hiányának. Az elhagyatottság, az iskolázatlanság, a vallási tanítás hiányában a humánus gondolkodásmódot háttérbe szorítják az ösztönök, a szerzők szemében a tiszazugiak az elszigeteltségben állatias szintre süllyedtek. Így mindezek a tényezők hozzájárultak azon normarendszer kialakulásához, amely lehetővé tette a terhet jelentő családtagok meggyilkolását. Szállási ezt a folyamatot az elkövetők mentségére hozza fel, úgy véli, egyfajta ősi tudatalatti késztetés hatására cselekedtek.

Szeibert keményebb bírálatot fogalmaz meg. Véleménye szerint a műveltség hiánya mellett a nagyréviek jellemében a ravaszság és az anyagiasság dominál. Az előbbire utal az elkövetés módja, az ételbe csempészett mérge, illetve a kíváncsiságot megfélemlítésére kialakított stratégia is. Az eseményeket a falubeliek naivitással adják elő, mintha valóban nem lennének tisztában az elkövetett bűncselekményük súlyosságával. Azonban csavaros észjárásuk rögtön szembetűnik, amikor leplezni próbálják a történeteket. Amennyiben ennek az eszmefuttatásnak igazat adunk, azt kell feltételeznünk, hogy Szállási elhitte a szerepjátékot, ezért talál mindig felmentést a tiszazugiak számára. Szeibert az anyagiasságot tarja minden rossz forrásának. Nemcsak hogy ez a mérgezések egyik előidézője, de ez a tulajdonság felül is írta a közösség szinte egyetlen pozitívnak vélt tulajdonságát, az összetartó mentalitást is. Az egyik asszony nem akarta kifizetni a bábának az arzén árát, ez lett a botrány kiindulópontja, amely lebuktatta az egész társaságot. Az asszony saját javait a közérdek elé helyezte, így felborította a rendet. A csendőrségi nyomozás levélben tett feljelentés hatására kezdődött, de a lebukás mozzanatát az emlékezet a nők civakodásához köti.

A helyi társadalom vizsgálatakor Szállási a korszak felfogására jellemzően „faji” szempontokat is figyelembe vett. Ezen a vonalon azonban nem tudott jelentős érvet felhozni: „... a Tiszazug lakói jelenleg annyira magyarok, mint más vidékek magyarjai, akiknek vérében az elenyészően kevés kun vértől eltekintve idegen vér alig került” (Szállási, 1935/2011: 16). Szeibert úgy gondolja, hogy kevert népcsoport él a térségben. A fenti megkülönböztetésnél azonban sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a nemnek. Felhívja a figyelmet arra, hogy az elkövetők mind nők voltak, és ennek kapcsán hosszasan elemzi a tiszazugi asszonyok jellemét, a közösségben betöltött szerepüket. Szociográfiája ezen a ponton szolgáltatja a legérdekesebb információkat. A nők különleges társadalmi státusának és a szexuális erkölcsök lazaságának jelentős szerepet tulajdonít. A leírás rendkívül érdekes képet tár az olvasó elé a tiszazugi családok életéről: a nők gyakorolnak hatalmat a férfiak felett, ők kezelik a családi vagyont, ők hozzák meg a család életét érintő fontos döntéseket. Ebben a gondolatmenetben az arzén is a női hatalom gyakorlásának eszköze.

2.5. Ítélet és javaslatok

Az ok-okozati tényezők feltárása során a két szerző nagyjából azonos következtetésre jut. Tiszazug települései az „elhanyagolt falu” tipikus példaként jelennek meg, ahol a vezetők helytelenül látták el hivatalukat, nem fektettek kellő időt és energiát a rájuk bízott emberek ügyes-bajos dolgainak ellátására. Emellett az állam is cserbenhagyta őket, nincs vasút, az utak rosszak, az orvosi ellátás is a kritikus szint alatt van, vallási vezetőiktől sem kaptak erkölcsi útmutatást.

Mindezen tényezőket azonban a két szerző eltérő módon interpretálja. Szállási szemében „a tiszazugi lakosság a nemzet mostoha, kitagadott gyermeke” (Szállási, 1935/2011: 14). A szerzőtől távol áll az ítélkező magatartás, szociográfiájára jellemző, hogy felmentést keres a tiszazugiak számára. A sorozatos mérgezéseket és a magzatelhajtásokat tragikusnak tartja ugyan, azonban az egész eseménysorozatot megpróbálja valamilyen pozitív tartalommal felruházni, mártírszerepet tulajdonít az áldozatoknak, akik ebben az összefüggésben a magyar kultúráért áldozták életüket:

„A doberdói sok vér sajnos nem hozta meg a szebb, a boldogabb magyar jövőt, de talán remélhetjük, hogy a tiszazugi mártírok és a még napvilágot nem látott angyalok tragikus példája eljuttatja hazánk vezetőit és népét arra az útra, amely a civilizáció magaslatára és ezen át csonka hazánk felvirágozására vezet” (Szállási, 1935/2011: 10).

Szeibert jóval kritikusabb hangot üt meg, bár a külső tényezőknek jelentős szerepet tulajdonít. A természeti és gazdasági körülmények véleménye szerint „determinálták a falu népének lelkületét” (Szeibert, 1935: 36). Ez a tényező azonban nem csökkenti a tiszazugi közösségek felelősségét. Az elhanyagoltság mellett „morális természetű” tényezők és az „emberi adottságok” is hozzájárultak a tiszazugi mérgezésekhez.

Az itt bemutatott szociográfiák megegyezésre jutnak a legsürgősebb feladatokat illetően, ezt Szeibert befejező sorai tömören és lényegre törően foglalják össze:

„Akkor, midőn a falu megsegítéséről tárgyalunk, mikor telepítési problémákat, földreformot, a parasztság anyagi megsegítését, a hitel, a beszerzés és az értékesítés problémáinak reformját hangoztatjuk, nem szabad felednünk, hogy a reformot még intenzívebben alkalmazni kell a faluvezetők munkájában, mert a falu megsegítésének útja itt kezdődik” (Szeibert, 1935: 37).

2.6. Termelőszövetkezet a Tiszazugban

Illés Sándor szociográfiája stílusában az útinaplókra emlékeztet. Bár írásának a *Tiszazug* címet adta, nagyrévi útja során szerzett tapasztalatait osztja meg olvasóival. A könyv 1961-ben jelent meg. A publikálás dátuma jelentős szereppel bír: az 1960-as évek téveszesítési hullámával esik egybe. A tulajdonjogi változások által előidézett konfliktushelyzetet tovább tetézte, hogy a csökkent a termelés, és problémás volt a termények betakarítása is. Ebben az időszakban idézi fel Illés Tiszazug emlékét, ellátogat Nagyrévre, abba a faluba, amely még mindig az arzénos ügyet juttatja a kortársak eszébe. A perekkel Illés keveset foglalkozik, a botrány azonban alkalmat ad arra, hogy ítéletet mondjon a két világháború közötti Magyarország felett:

„A vádirat nemcsak az asszonyok ellen emelt szót, a vádlottak padján ült az akkori rendszer is. A védő a per tárgyalásán, amikor az indító okokat kereste, többek között ezt mondta: A gyilkossági sorozat első oka a föld volt. Nagyréven a határ 75 százaléka nagybirtok” (Illés, 1961: 21).

A falu történetében a Magyar Kommunista Párt megalakulása jelent cezúrát a szerző szemében, amelyet a mindennapi életet teljesen átformáló szövetkezetek megalakulása követ: 1949-ben létrejön a Haladás, 1959-ben az Új Élet. A következőkben a mű eszmerendszerét a múlt és a jelen szembeállítás határozza meg: a múltban a tiszazugiak az életben maradásért küzdöttek, ami végül a gyilkosságokhoz vezetett, de a téveszesítéssel a falu megindulhatott

a „szocialista fejlődés útján”. A kötetben mindezt a falu új életének leírásával támasztja alá. Új intézmények jelentek meg, új vezetők érkeztek, a földet traktorral szántják, a falu boltjában pedig mosógépet árulnak. A múlt és a jelen közötti különbséget interjúkkal és fényképekkel is szemlélteti. A szocialista falu idilli bemutatása egyértelműen a téeszésítés melletti propagandaként értelmezhető.

Összegzés és következtetések

Az 1929-es arzénes mérgezések óriási felháborodást váltottak ki belföldön és külföldön egyaránt. A New York Times több cikket közölt az ügy kapcsán, mint az egész Horthy-korszak Magyarországról. A civilizált nyugati ember nézőpontjából a családtagokat leölő asszonyok értelmezhetetlenek. A korabeli sajtó meglehetősen sablonosan ábrázolja, bestiáknak, boszorkányoknak bélyegzi az elkövetőket. A szépirodalmi művek és a szociográfiák próbálnak az okokra is fényt deríteni. A magyarázatok között felmerül az erkölcsi hanyatlás, a kulturális izoláció, a földéhség, a nemi szerepek sajátos torzulása és számos egyéb tényező. Olyanok is vannak, akik tanmesének használják a tragédiát, és a korszak egészéről mondanak lesújtó ítéletet.

Irodalom

Bíró Judit (2006): *Hivatalos falukutatók*. Budapest: PolgArt.

Bodor Antal (1935): *A falukutatók vezérfonala*. Budapest: Magyar Társaság Falukutató Intézete.

Háy Gyula (1954): Tiszazug. In: *Uó: Öt színdarab*. Budapest: Szépirodalmi.

Hunt, Lynn (1983): The Rhetoric of Revolution in France. In: *History Workshop*. No. 5 (Spring) 78–94.

Markó László, szerk. (2001): *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Budapest: Magyar Könyvklub, Helikon.

Maza, Sarah (1993): *Domestic Drama and the Social Contract*. In *Uó: Private Lives and Public Affairs. The Causes Celebres of Prerevolutionary France*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.

Móricz Zsigmond (1930): Tiszazugi méregkeverők. *Nyugat*. február, XXIII. évf. 3. sz.

Saad Katalin (1997): *Csupaszon*. Budapest: Noran.

Szabó László & Csalog Zsolt, szerk. (1974): *Szolnok megye néprajzi atlasza*. Szolnok: Damjanich János Múzeum.

Szállási Sándor (2011): *Tiszazug szociográfiája*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Szeibert János (1935): *Elsodort Falu a Tiszazugban*. Budapest: Stephaneum Nyomda.

Tverdota György (2006): *„szublimálom ösztönöm”*. *József Attila-versek elemzései*. Budapest: Universitas.

Győri Anna történelem-szakos hallgató az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékén. Kutatási területe a 20. századi Magyarország kultúr- és társadalomtörténete, valamint a gender studies.

Bálint Angelika az ELTE BTK társadalom- és gazdaságtörténet-szakos PhD-hallgatója, emellett történeti muzeológia szakon abszolvált hallgató. Kutatási témája a 19. és a 20. századi szegénység, hajléktalanság.